

ЧЕЧЕН ЧОГААЛДЫГ АРЫН

Хойжу Монгуш Сандык

— Бисте чурум кандыг ийик? ал өлүр—эмчи акт бижип каар. Аваа-ла колхозтун каражы өлүр. Оон ужундан чамдык акгыштыг эвес кижилерини бакы тенип турары ол-дур ийин—деп, андык ханымы-биле хомудап чугалады.

— А силер кандыг болза экип болар силер?

— Малдын чуттан-даа, аарыгн-даа өлүрү кадарчы кижиден мааржыр. Малдын кужу семис, аалгазы эки болза, чүгө өлүрү? Ичангаш кадарчы кижик кадарчы малдын баш санын харымылаар ужураг.

★ ★
очерк
★ ★
IV.

Хойнун эъткир, дүккүр болуру оон азыралындан аныда, ажаалгазындан база дыка хамааржыр.

— Бистик кадарчыларымыс хойну чымын дөрт эргилденине кажаага хондуруп турар. Чай, кыш чок ол-шык кажаага турар хойнуц деңгилгеши хирелиг, арычал, дугу-даа арбын болбас, оон шынары-даа багай боор чүве. Дыкпыш черге иткележир, баскылажыр дөш, хой дымтамас, сертилезеш хонган болур—деп, Сандык чугалаап олдуруп.

Сандык хойну чүгө кыштын улут соогу дүжүп көргө ам чыгыг кажаага киирер, оон өске үедө даштыгаа чадагай хондуруп. Даштыгаа чадагай хонун дугу арыг-сылыг, узун чаагай, күш-чамы шынар, боттары безин омак-сергек боор.

Кадарчыларынч нургулайыг кышкы үедө хойну мунгаш кажаага кажаалап турар. Ол дугайын Сандык мында деп олдуруп:

— Хойну мунгаш кажаага хондуруп хойга арыг агаар чедип-бес, ышам, хойнун бүткүр боду буска ол-шык апаар болгаш дугу таагыланып каар. Мындыг хойну эртен үндүрерге, соокка алып аарыыр. Аарыг мал чегме хон чок, шоолуг өттөвас, оон дам арар.

Сандыктын кыштаанда мурнуу талазы чартык ажык делгем кажаалаг. Сонгу, хат кагар талазы дубук, ханаларын, кырын эки чымылган. Кажаанын ишти хыраалавас, кевиг, шык, бус чок, агары арыг.

Ам Сандык катон кажаа турар алды деп бодоп турар. Оон аргазы мындыг: хойну чымыг кажаага чүгө дымныг соокта азы улут хар чагган, хат-шуурган үезинде тургузар, оон өске үедө катон кажаага, а частан агелеш, күскүз кышка чедир кажаа чок, чадагай тургузар.

Сандык хойну баштай, өске кадарчылар ышакш база кажаага ажаап чоран. Өске черлерде хойну кажаа чокка ажаап турар дугайын кадайы-биле үр-ле чугалаажып эмелешкенер. Адак сөөлүндө хойну кажаалайын хондуруп деп шийт-ширлеп алганнар.

Ол шийтирини боттандыраы ында-ла белен эвес болган. Кажаага өрөөнтөн хойлар бичин-ле сезинч дааш дынап, бараан көрө, хонук, дойдубаар. Ичангаш оларны оокужур аяар дайгырып каап, кодан долгадыр кылаштып тура хоннар. Хойлар даштыгаа чадагай хонун өрөөни берген соонда, оларнын сертилезжи чидип, хей черге хой-бастай бээр.

Хойну кадарып олткаар, ажаары-биле черелештир, оон кадын хайгаарыры кончуг чугула. Сандык оларга-даа, коданга-даа хой буртуун кичээнгилди топтап көргөн турар. Бандыг-бир аарыгдан араан хой дады соонип чоругу, өлт-чегме шоолуг хон чок, сөлүж-жок болур. Мындыг хойларны чогуур өй-шаанда эскербес болза, аарыны улам кедереп, кужу чоругу суларан, оон өлүп-даа болур. Бир эвес мындыг хой тыттып көр болза, оон тускай ажаалага тургузуп, аарынын илереди эмирээр херек. Сандык эң чугула эмирени ургучу ап чоругу, чамдык чик аарыглары боду эмне-да билер. Малдын чемин боду ургучу белектеп ап турар. Эрткен чылын 11 тонна сизген кезип алган, бо чылын 20 тоннаны белдикээр деп турар.

Иштинин өөрүшкүзү—оон күзүзү кудуеини боду, ажыл-херезини үр-түнүн көрү болур. Сандыктын сагыш-сеткили хайныгып, күзүп чо-руу күзели—эъткир, дүккүр хойларны өстүрүп бээр. Ол күзөл «Олутта—олча чок, чымында чыргал чок» деп чүвени ургучу сагылдырып, карак-кызыл күш-ажылче чедип бар чоругу. Сандык бодунуц байлак дуржулгазына даанып, мурнакчыларынч улегерин ажылдап, чаа-чаа аргалары тып, бодунун чедипкинерин чыл тудумна улгаттырып турар: 1956 чылда чартык-нарын дуктуг хайнак ирттен ортума-биле 3,0 килограмм дук кыргып алган болгаш оон дигит деңизи 57,0 килограмм турган болза, 1960 чылда бир ирттен 6,34 килограмм дук кыргып алган, оон дигит деңизи 68,0 килограмм болган. Сандык ам эът бугулер талазы-биле бодунуц чеди чыл тудумна кууседиң алган болгаш дук бугулер талазы-биле кууседир чоок-шугулап турар.

СЭКП ТК-нын январь Пленумунуц төөгүдүг шийтирлерин боттандырышкан, партиянын XXII съездинде төлөттиг ужуражыры—Сандыктын эң улут күзели ол. Чүгө дөргө ол болза— тараа-быдынын улам өндөре тарып, мал-маганын бакын ажыр өстүрүп, чоңуц өөрүшкүлүг, аас-кеажиктиг журтталгазын чедип алыр дээди ол.

С. ПЮРЮ.

АНЫЯК АВТОРЛАРНЫН ШҮЛҮКТЕРИ

Соругдаал бе, шүлүкчү

Амыдырал кандыг кончуг солун чор

Арысты соругдаал бе, шүлүкчү.

Силерге кол хамаарылам— номчукчу.

Шилип алган мергесжилем— тудукучу.

Ужук-биле өрүп, шуткаан сөзүңер.

Ундур чыгган кызыл-хурек— малгажим—

Ууле-иштиң дөмөйлөшкөн сөзүңер— дег.

Унун аалчы, ай тууду турганым.

Чергелешкен туубу болгаш шүлүктер

Черинч ыткан белек-сөңү болбушаан.

Ай дег чараш дагынынын ордузу

Анаа йореза ыры болуп хуулуван.

Чогум бистер, намыздаштын көрбөзө.

Соовуста өзүп орап салгакчы чорудар—

Дөгүм кылдыр соругдаалым, шүлүкчү.

С. МОЛДУРГА.

Бүзүрээр мен

Хову-Аксы — ажылчы суур тудуундува

Комсомолчу путёвалым айтканган сен.

Шыдаа, билиң ажыл-ишке шенээр диген

Шыдамкылай, эрезинге чоргаарландым.

Чурумунг кыс почтамы Чечемкаадан

Чуруун парлаан солун алгаш, номчуп ор мен.

Социалистиг хулаезегини ажыр күсүзүн.

Сорук кирген айткыч-ишчи болган чоруду.

Кады дооскан хамык сургула өөрүн-биле

Каттыжыпкыш, хайым ичче чоруй бардым.

Сен дег мындыг күзөл менде тортутунду:

Сээң соондан халтар үем ырак эвес.

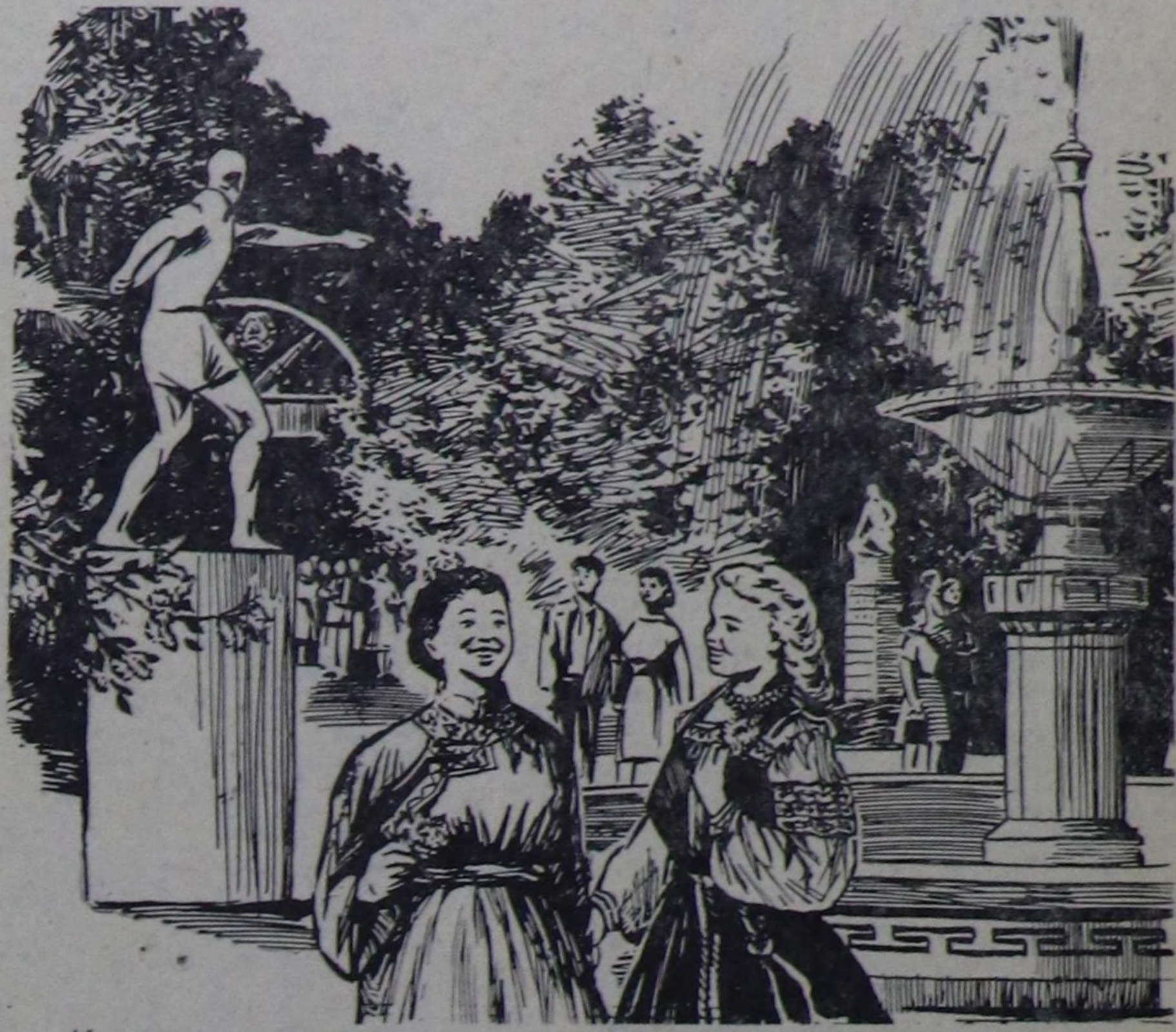
Анаа баргаш сээң-биле ачыр-дачыр

Ажылдарын шийтирлээш, белеккендим.

Амыдырал-чуртталгамын быжыг суурун

Анаа барып тударынга бүзүрээр мен.

Д. ШАНГЫР-ООЛ.

Кызылдың паргында

Р. ИЛЛАРИОНОВТУҢ чураан чуруу.

Бир кыска ши дугайында

Аныяк тыва чечен чогаалга болгаш уран чүгө чаа-чаа шийлер, шүлүктер, ыраларынч чыл бүрүнө көвүдөп турар апаргачы кончуг өөрүнчүт. Бо чымын ийги кварталынын эгезинде областын Улус чогаалыгазын чыл бажыныг хончун тыва чогаалчыларынч болгаш эгелеп чоругу авторларынч чыгыс көжөтөлт шийлеринч чымындын ший парлап үндүргөн.

Виктор Көк-оол биле Николай Олей-оолдун «Малчын», Степан Сарыг-оолдун «Узун болгаш кыска», Каара Сагымын «Бир фермада», Куулар Аракчаанын «Аваас үезинде», Ф. Сегелмейнин «Илим Багай-оол» деп шийлери ол чымында парлатынган. Манса «Малчын» деп шийиниң дугайында бодунун санал-ооламын чугалааксап түр мен.

Тываның мал ажылында мурнакчы малчынын кудуру мурнуга кылган улут чедипкинерин болгаш хей чылда колхозтун хон ажаап келгенин, хойжу ирей, кадайын ажы-төлү ада-незиниң мурнакчы дуржулгазын уламчылап дөң күзелин болгаш назылап кыраан үезинде партия болгаш чазактын кыргынар дугайында сагыш салышкынын көргүзүп деп соругданы үстүндө авторлар салган. Шийиниң кол маадырлары— Ондар биле Матпа ирей-кадай.

Колхоз баштаар чериниң шийтири-биле алдан ажыг болгаш хойжулар Ондар болгаш оон кадайы Матпаның пенсияже үлешти турарына база оон уруу Шура, худузон Адавастан олар кырган ада-незиниң ол кадарып келген хон хуураал ап тура, мал ажылынын мурнакчы болур күзелин илередиң турарын шийде көргүсөн.

Адавастан 10-гу классы Шура-биле кады дооскаш, оон соонда кезде ажыл-агыг техникүм дооскаш, зоотехниктеп ажылдап турган. Шура-биле кады өскөгөш, хойжу болурун ол шийтирлөөн. Ичангаш кадайы-биле кады кырганынын хон хуураал ап турары ол.

«Малчын» деп шийиниң темээи амгы үениң чугула айтарынын харылап турар. Бо-тывыгыр уран чүл бөлүмжери бо шийини

чонга ойноп көргүзөринге таарымчалыг.

«Малчынын» идеялиг утказы, темээи чугула белза-даа, мында чамдык четтештер азы чеди кылдымман чүүлөриниң барын манса айтыр херек. Амгы үедө малчынын амыдыралында херек кырында бар эки фактыларын, эки ияларын тодогайы-биле көргүзүп турары кончуг четей. Хырын-даа чамдык чүүлдөр амыдырал-биле дүшпөй турар. Сокеин сула, ол шийиниң идеялиг утказын улам тодогайы-биле көргүзүп шыдаваан.

Шийе кол четпес чүүлдөр болза, Ондар колхозтун мурнуга кадыг улут чедипкинерин кылган тодогай көзүлөс, чеге чылда хой кадарып келгени билдинмес. Пенсияже оларны чүгө колхоз даргазы үдөп турар болгаш колхоз баштаар чериниң шийтири бар деп турар, херек кырында колхозчу кажыны пенсияже үндүрөдө чүгө колхозтун бүтү көжүтүнериниң ийги хуралынын шийтири-биле доктадыр деп көзө ажал-агыг артедийин Уставы негел турар болгай. Колхозта партиянын, комсомолдун, хей-иштинин ролу көзүлөс. Шийиниң эгезинде төңчүзүңе чедир чүгө чыгыс колхоз даргазы бүтү чүгө киржин, ажал-херекти шийтирлеп, ол ашак-кадайын үдөп, байырлап турар.

Хойларын бир хойжудан өске хойжуга худуздун бээрде колхоз даргазы чааскан көзүлөдөп берип турар, а херек кырында бистин колхозтарымыска малды өске малчыга худуздирде, хамыктын мурнуда колхозтун мал бригадир азы ревизия комиссиянын көжүтүнери маалды санааш, худуздун бөөр чорунуң.

Колхоз даргазы чааскан худуздун бөөр таваарыга ховар. Малчын Ондарын ийги чедипкини эки көзүлөдөп турар-ла мурнакчы хойжу деп адартырып турар, а херек кырында ол мактаашкын амыдыралдан хоорук чугула.

Я. НОРБУ.

Бо кинофильминиң баштайгы сериязы немец-фашисттер ажелекчилерге удуз Ала-чурттуг хосталгалыг Улут дайынын кыздыг-дошкун 1941—42 чылдарынын кышкы үезин чугалап турар. Бүзүлөттөргөн Ленинградтын аар-берге байдалын, хоорайын төлөттиг камгалакчыларынын эрес-маадырлыг чоруктары, Ленинградчыларга улут Төрүн чурттуг бугу улустарынч үзүк-соксаал чок улут дузалыг чымын, совет улустун шийиниң херезиниң тизилеринге кылгачар чок ханы бүзүрелин совет кино уран чүүлдү аргалары-биле көрүчүгө чедиптир болгаш бугу-рөңчиг көргүсөн.

Ленинград дайынынч каржы-дерини чүткүшкүлүгө дүжүп бербөөн. Кадыг-бергелерин, дамунт ашты, дайынынч узда-ла-раа бомбалаашкынын Ленинградчылар шымдыккайы-биле алып тилеп эртин турар. Чүгө бодунуц хоорайына, бодунун совет черинге тайын дөш демисежиринден аныда, харын фашизмниң кара аспаанда кирген бугу улустарга, чер бөзүрөөзиниң булуңу бурзуңе быжык тайынынч монгежириниң шудургу демисе-биле чедип алырына ханы бүзүрелин, тилде дөш совет улустун, Совет Армияны чыныг-сыныг чоругу фильме онзалап көргүзүп турар.

Б. ТУЛУШ.

КИНО

Сурагыг совет чогаалчы Н. Чуковский «Балтийн дээр» деп романын бижээн. Ук роман бистин чуртувустун улустарынын, ол ышак делегейиниң чөптүг болгаш шийиниң чүгө ынакпыдыг депшигелиг хей-хей кижилериниң улут үнөлөшкенин алган.

Ала-чурттуг Улут дайынынч хуниринең Ленинградтын маадырлыг камгалалынын дугайын, революциянын тортуттуг чеге-

Хар ховуга киир эрий берген, чүгө ол-бо арга-чарыктарда чатынын чыдып калгылаан. Баян-Тала баштап ашкаш, сарыг-сулдар ашкан ойлар, чиктер кешкеш, бир оорга кырыга үнүп кзырнисең, ханы чоога ол чарында кадырымаар черде стола догайтыр каап каан шаажан дег, өг көстүп тур.

Чооганы кешкеш, доктуг чикти өрү алгаш, доран-на коданга киирп келдиңиң. Көк хөрөктөшүтиг, додукан хурен-кызыл шырайлыг өр кижин-биле, сарыг-шокар джем-пердиг, улут карактардыг шала чодаксымаар херезжен кижин өле молдурганы аразында сөлөп алган, кажааже киирп бар чорлар. Ол— Чоон-Хемчик районнуң «Октябрь 30 чылы» колхозтун бир мурнакчы хойжуу ирт кадарчызы Монгуш Сасыквич Сандык болгаш оон кадайы Чигжит Сарыг-ооловна-дыр. Көөрүбүске, хой кажаазынын чанында чадагай кажаада үжен ша молдурга, казыралар сизгендеп каан тур. Бо хой-ла кадарып турар эжи болгай, кандай чүве боор деп, аайын тыпшай, мендизиле таанышкан доран, ол молдургалар дугайын айттырдымыс.

— Бо-да төөгүдүг молдургалар болду ийин—дөш, Сандык бисти өгөе чалады. Үвүндө чугалаалар хон чок ийик азы бир-ле чүвөө хомудан наа бар ышакш болду.

Кипиң көргө өг иштиниң арыг-силени, корум-чурмуу доран-ла каракка илдиниң көстүр. Ааржы дег ак ширектер чаткан. Дөрдө шугуудалыг кызыл алпаралар, оларнын кырында чөмөданаар калт-таштыр салгылап каан, чөмөданаарын кырында солунвар-номнар. Ол-бо талада кырын чаа чоорганар-биле шыкылап каан, күш дүгү сырткылардыг демир орунар. Орун азында үлгүг хевирлиг шолар чөм шывы. Ааның долгандыр кызыл пөс-биле көжөгөлөп каан.

Чигжит Сарыг-ооловна чөм кылып турар аразында, Монгуш Сасыквич демги молдургаларынч мунгараның төөгүзүн чугалаап берди.

Эрткен күзүн колхоз баштаар чери Чоргаар-оол деп кижиге чүс молдурга. казыра худуздун берген. Январда молдургалар чудаан, а февралда өлүп агелеш. Бо чымын хой хур кыш ашкан, хойжуларынч белектеп алган сизени кур арткаң. Ичангаш демги ол чудаан молдургаларын Сандыктын санаалы-биле хойжуларга үлөп берген. Ол «үлөштөн» Сандыкка 36 молдурга келген.

— Оларны кадарган кижик өбүттү черге өлткөбайн, аана-ла кайн хамаан чок үндүрүп кааш, өөңге тамчыктанып олдуруп турган чораны кай. Иччак ырамы эртен мал-дыр ийин—деп, Сандык харыылады.

— Мал арып баксыраарга, ээпч чөм ап чир хамаан чок, келгениң албас апаар чүве чорду. Бис сулазын чымчакташ. Чаш ургутар дег, аксынга тудуп берип турдувус—деп, Чигжит Сарыг-ооловна улай чугалады.

— Мындыг харысалга чок малчын база турар-дыр, а—деп, кайгадымыс.

Күзүн хойну ажаар алган сизген, тараа орунга кадарга эки. Оон чаш өлт үнүп келген чыдар. Күскүз кыжын, улут хар чатгалтака Сандык хойну шала ырак даглар эдөө бөлдөргө, арга-чарыктарга чоругу өлткөбайн кадарып, кыштыг тудук берге үезинде хойнуң кужун камнап, оон ырадыр сүрбейн, кодан чооту дагларга кадарар.

КАДАРЧЫНЫҢ ЫРЫ

(Шүлүглөдөн үзүндү)

Чүңү кылып чуртталгавыс эгелээрин
Каш-даа катан улам хандыр эгелээрин
Кадарчылап эгелээр деп боданган бис: шийтирлөөн бис...

Кодан хойлар чаксаар кыжын хураганнааш,
Хонук санай өзүп, төрүп эгелээрде—
Дүңө-хүндүс аалга, черге амыр-дыш чок.
Дүвүрөңчиг, бачыданчыг ажал-ла ол.
Караңгыда дүңө безин каш-даа катан
Кажаларын чырыткылап, ажыдарга,
Алды-чеди, ийис домей хураганнар
Атпаңгырлаан, алгырышкан бо-ла турар.

Бар-ла турган төрүүр хойлар бурзүндөн
Бажын санай төлүн менди аждадымыс,
Ийис кылдыр чамдыктары хураганнааш,
Ийи чылда малдаан малым өзүп үндү.
Хаяалыг хун чайнынап чылып келген—
Караңгылап—ооар үнүп, харлар эрзэн,
Кадыр ийлер, бедик даглар арнын шыва
Кадатта мал кыштаглардан шуужуп үнген.
Арыг монгун конгулаур дег кыдыгырашкан.

Ак-жөк дээрде хамнаарактар ырлажып кээр.
Ажыг кышты шыдап эрткен малчыларынч
Амиранчыг хөгүлү-омак ыры долган.
Аяк дээрде дистинишкен дурваалар
Амыр-менди эрзэн-даа дег, алгыржып кээр.
Өдөк долган эмжежок хой хураганнар
Өөр ыяк амыраан дег, дешкилежир.
Хектер, куштар чарыштырып эдиле турар
Хемнер унун чигир ногаан чайлагарже
Оолдуг-төлдүг элбек малды сүрүп алгаш,
Одардадып, хонаш солуп көжүптүвүс.

Хаттыг-чагыстыг чаксы доңат эрте бээрде,
Хамык хойну кыргылдык киирпекештин,
Даг дег кылдыр машынга чүдүргүлөөш,
Дарый-дарый хоюг дүктер дужалдымыс.
Кадарчы дээр ажылымыс берге-даа бол,
Харысалга хүлээлгевис ышкымыс бис.

Ынак төрөөн партияныс кыйгырынга
Ыдык чуртту күштелерин байыдар бис.

А. АРАПЧОР.

Амдырал келир ойун чугалады. Чүрээм ынаа—сарым-биле кады арткаш.

ССРЭ-нин Даштыкы Херектер Министрствозунда

МОСКВА, июнь 8. (СЭТА). Ийнунун этезинде бээр Барын Берлинге бундестаттын элэн каш комитеттеринин хурдалдын чорудун келген, а июньнун 16-да алаа ГФР-нин эрге-чарыгалары бундестаттын хуралын чоруду болуп турар дээринче Француз Республиканын тазавны кичээгелдин угандырн турар меделгелди ССРЭ-нин даштыкы херектер министрствозу Француз элчин черинге кылган. Дурмн бээр оо эвес ол хемчегелери ССРЭ-ге, ГДР-ге болгаш социалисттик өскө-лаа чурттага улуг чаа улуг өнүкчү-өнгө кылдыр чорудун турары ийден.

Барын Берлинге байлал дээр толгаргай харымсалтаны күдөп турар Франциянын камаарышкан органдары Барын Берлинге камаарыштыр айыттыган айылыгы кедердишкени-нерин чалдырманын эргежок чутуга хемчегелери адыр бээр деп Совет чазак маанай тур дээрин меделгелде чуталал турар.

Ол ишкан меделгелди Великобританиянын болгаш АКШ-тын элчин черлеринге база кылдылаа.

Ол-ла хун ССРЭ-нин ДХМ ССРЭ-нин тазавны даасканын бээр, ГФР-нин Москвада элчин черинге меделгелди кылган. ГФР-нин составына кажан-ла кирейн турган болгаш кирейн-лаа турар Барын Берлинге ГФР-нин тазавына даа белеткен турар чаа өнүкчү-өнгөлүк чорукту Совет чазак херекке алабай эгитирип шыдаас деп ол меделгелде дем-делген турар. Тайбынын херекке өкчөтөн чыскалдарын Барын Берлинге организаставанын туржу дээр бугу харымсалга ГФР-нин тазавына, а база ол ишкан ол чорукту өмөччидип турар кижилерге бүрүн-биле ооажыо алаа деп меделгелде чуталал турар.

Айыыл чок чорук Чөвүлелинде

НЬЮ-ЙОРК, июнь 8. СЭТА-нын корреспондентини В. Богачевич дамытканы: Айыыл чок чорук Чөвүлелинде июнь 7-де болган хундуксу хура-лында Анголлада байдалды дугайында айтырдым чугаа-дакып көрүнү үргүчүлөөн. Бир дугаарында санал берген Цейлонун төлөзи Гуневарде-не Африканын удустарынын боттарынын хосталганы дээр шымчешкенин ара-соксадыр дээр колонизаторларын орал-дакышкынынарынын бүрүн идегел чок болуп турарын меделгелди. Португал колонизаторларын Анголлада үлгү-дегери Совет Эвилелинин инниативанын бээр эрткен чылдын декабрда Кол Ассамблеянын күдөп алганы, колония чурттарга болгаш улустарга камаарышпас чорукту тыпсыр дугайында Декларацияга чорукшк болуп турарын ол чугаалаан.

Индиянын төлөзи Джа сөөлүгү уде Анголанын чо-нуна улур дериин үлгү-де-лерини политиканын күштөл-дирген португал колонизатор-ларын кеминг үтүгелдериин килеңдешкенин биле бургу шашкан. Сөөлүгү уде порту-галчылар камгалаа чок 30 муң аглолчаларын болбарын дузазын биле дурдөн дорон ол меделгелди. Португалия НАТО тазавы-биле болуун эвилелчилеринде дузаламын алырын мынчага чедир үргүчүлөп турарын Джа са-гындырган.

Анголанын улзууга ха-маарышпас чорукту тыпсыр тазавы-биле хемчегелери дор-доран боттарынын эселери-не Португалияны албада-рын айыл чок чорук Чөвүлелинде индий төлөзө негзөн. Оол меделгелди болза, ол чуртта колонизаторларын дайын бугу делегейге тайбынын херекке айыылдык болуп турар.

Найсысыла Браззавиль болуп турар Конгонун төлөзи болза колонизаторларга дурт-кен камгалаа чок анголачы-лар дээр «коммунисттик аген-тилер-ди» дээр дугайында португал төлөзөлектин ба-дыткамын шөөдүп чугаалаан. Ам португалчылар Анголанын чоңунун хей кезин күш та-лазы-биле узуткап чок кыл-дын, ынчангаш көжү келген ак кештилерге «черин хостан бээр» оралдым турар деп ол меделгелди.

Оол даразында санал бээр-биле идегел кирип тур-ган, сөө алган Португалия-нын төлөзи ам камгалаа чок кижилерини хану түстүп турар. Анголаны «хоступ деле-гейин» кезин, а ол чурттуу камаарышпас чорук дээр де-нисекин турар демисечилерин «делегел коммунисттерин агентилер-ди» деп чулчу-руп турган. Анголлада халы-чур чорукту кол бургуулар-лары болза колонизаторлар эвес, а анголачылар боттары болуп дээр черегин чүвени киргүзери ол бар-ла ша-биле оралдым турган. Ол, анголачыларын черлак алуугу-тунаа-дыр деп алап турган. Африкада «коммунисттерин кара сагыштык болдарын» дугайында хөөзүн чүгү-дериин киргүзери португалчы төлөзө база оралдым.

Айыл чок чорук Чөвүлелинде июнь 8-те хундук болган хуралында Анголлада байдалды дугайында айты-рыны чугаалаан көрүнү ба-за үргүчүлөп.

Чехословакиянын Социалисттик Республикасы, Прагада машиналар болгаш мотоциклдерди амыттыган. Ам 53 чурттарне сөөртүн үндүрүп турар чехослован автомобиль улетпунун продукциянын ында делген көрсүкенин. Дайын муркунун үезинге бодаарга, машиналарны болгаш мотоциклдерни дашкаар үндүрери 9 катал көвүдзөн. Чуртута: делгенгеде.

Намонда чугаалажышкынар

ХАНОЙ, (СЭТА). Вьетнамын информс агентилегинин Лаоста корреспондентинин дыматканын бээр, алаага Номанда үш талларын чугаалажышкынынарынын кир-жиктилерини ол бири хуралы июнь 7-де болган.

Хуралга Фун Носаван — Бун Умаун бөлүгелешкенин колдосчакы программанын каарын кирген, ботунун чаагаан ол программанын ук бөлүгелешкенин тайбынын болгаш нейтралитеттин принциптерин журу билдирме кылдыр тайлырлаан. Оол алында ам бо үеде үйөжүчү бөлүгелешкенин контро-лянда турар «национал ху-рал» доалеси чазакты то-муулар дээр дугайында үде-енин барымыз чок негелдени мында база көдүрүп үндүргөн.

Америк империализмдин чөлөсөт интервенциянын соксарынын эргежок чугу-лазынын дугайында програм-ма чуну-лаа айтылаан. Амгы үеде Лаоста бугу-ле ка-чыгдаларын кол чылдаган мынча болза америк импери-ализмдин чөлөсөт интервен-циянын болуп турар.

Номанда үш талларын чугаалажышкынынарынын кир-жикчилери болза боолалыктын соксарынын амыттыгын ол черинге барын шынызып көрү деп шимтирөөн.

Дочу медээлер

1962—1965 чылдарда ССРЭ-нин болгаш Италиянын аразыга баран саарылганын дугайында дугурулугага ат салынышканы Римге болган. ССРЭ-нин даштыкы салып министри И. С. Патолочетин болган Италиянын даштыкы салып министри М. Мартинеллини ат салыны ол дугу-рулга ийи чурттарын ара-чык ботун саарылганын 1958—1961 чылдарымын-биле деңиздегел дурт чылдарын үезинин дугурулу 80 хуу көвүдзөдирин көрүп турар.

«Дооунанган ортулга» деп совет документалык кинофильмин Кубанын кино-театралында үлгүлөп турар. Ук фильмни ам бейин «он-и мун кижиле көргөн. Көрүкчүлө өзү бейин-биле үнелел көрүп турар. «Дооунанган ортулга» деп фильм куба революциянын дугайында, куба улустун дугайында баштайгы эн-не болуп болгаш боттук фильм болуп деп олар чангыс үн-биле меделген турарлар.

Сомали Республиканын премьер-министри Абдиншар Али Шермар Совет Эвилелин-ге, Чехословакияга болгаш Мо-накога чораш «сөөдө чалын келген».

Чазакань, Фучзанын, Юньяны болгаш Кыдаттын шай амылгы өскө мөжүлө-рүндө шай ботунунун чазак чымчылдым дооултан. Чуртка чылда инити чымчылдык чар-тык кезинден хей чымчыл бо чылмын көрүп турар.

КУШ-КУЛЬТУРА БО Совет мөгелер чемпионн

Эн-не чик дензилг мөгелерини он шымыра — Али Алиев болган: ол Японияга чораш хоступ хурешке делегей-нин бири черин узуп алган.

Ол категориянын мөгелеринин дегини 50 килограмм хире болуп, ынчангаш олар-нын кол арзгы—калар-оп-туу, темпелин. Мычаарга Алиев ботунун ооаглыг кижизиче хат-шувонган деп калалы бээр. Ол карак чивеш дөөг аразынга сөгитип амыр дөгөн аргаларын амылал турар. Баштай удуралыгынын күжүн төдүп алыа, а оон соонда —ооаглыг кижизин час-ой-тур барып дүжүдөр.

Элэн каш чылдарын мур-нунда бажынын дүктери азыгыр, кара карактыг амыл оол чурттуу чемпиондыга хурешкери-биле үнүп келгенде, ову фотореспонденттерден кым-да чуртка тырттырлаан. Хей деп санал турганнар: ол мөге кымга-лаа билдирме тур-ган.

Оон ол оол херектен тун бири черинге чорашкан. Азын-лаа мун кылдыр шувонган! Ол олимпий ойнаарынын ну Мырала Цалкалаа чайлыг өктаан. Чогуу та-ла «Каймын келген Чече чыл хурешкени кижизиче?» деп айтырды: тузуп келген.

Дегесталиа, Кавказдык райондарыннын би де, Чох деп улуг өзүлүп турар. Оон чур болгаш мөгелери—азг мунгаш чар-жырынга, даш октарынга, национал хурешке амылат. Ол Чох деп сурга Али Алиев хурешке бичиминде тура-ла кончуг сундулуг болуп турган. Алиев 18 карамында ботунун районуну чемпион болуп бер-ген.

Оон соонда республиканын бири черинге, чурттуу чемпиондыга маргалдалар, улустар аразымын баштайгы маргалдалар болуп эрткен.

АГРОНОМУН СУМЕЗИ

Со айтырм чутуга рольду ойна-ынчангаш чайгы чер аяларынга чотур хуусааында чорудары бугу күштү мобилизастар жут-луг. Хову амылдарындын хост-ган тракторларын чалгыс-лаа э-лана тургусалай, чайгы чер ая-рылганынче дор-доран кирер. Тете-ажыды дун-хун чок организаст-лаа-ла хурешкенин бичиминде хурешке. Шалдан бээр эн хоралата болгаш адырып сөгери берге деп-нап турар чер өнүгү чер амыл-лаа улуг хора чедирин турар. Чер бот-луг, үлүргей хөрүнге кончуг ду-галды «зун көвүдөр». Кымыл партия бирги «Элегес» сохосторунин, Каз-Хет Ра-йонун, «Октябрь» 14 чыл каан. «Ленинчи орук», Улуг-Хем орук-мен «Күш-ажыдыл хосту», Би-3 дун-ин «Тилделге» колхозтору, ишкени мөшүчү олимпиада «Тилделге» колхозтору, ишкени адилдешкени, «демир» деп шол-далыг амыл мөге Мацубара-биле болган. Ол болза эн-не көрүштү сөгитип алышынын болган. Көрүкчүлерини ишкени болган чаксарынынын бол-дурбушкан совет спортсмен тирел каан.

Дөрткү салгыга Алиев Неффи (ФГР) учуп алган, а тундел сөгитип алышымын-да турк Йилмазын тилдөөн.

А. НИКОЛАЕВ.

ХӨЛ-ШЫДЫРАА СМЫСЛОВ МУРНАП ТУРАР

МОСКВА, (СЭТА). Ады чурттарын шымырачыларын маргалдазы болуп турары Топ шымыраа алуунга Иславиянын чемпиону гроссмейстер Олафссон биле Моск-вазын мастери Васиковтун аразында жоопкан салымы төдүп ойнаан. Ол оюнга совет мастер тилделгени чедип ал-ган. Бо болза истанд гроссмей-стерини баштайгы аштарыны-каны болган.

Ам Смыслов мурнап турар. 8 киж-биле ойнаа соонда оон саны—3,5 болган. Гросс-мейстер Олафссон, Бронштейн, а ол ишкан мастерлер

Чөөн Саяннарда

Абакан-Тайшет аразынын демир ору эртин турар чер-де чөөн Саяннарда демир бу-да барын геологтар шичилел тыпкан. Руудын ишкени ишкени кылдарынын барык ийи миллион тонна кылдыр илереткен. Байлалтын ол кылдарынын амылгалды төлөзө улуг ийи рудниктер турар дугайында шимтир хулөп алынган. Оларын бирөөнүн күтүзү чылда дөрт миллион тонна бу-да кылды көргөн болган ову Артемовск хоройранын мрак эвеске тутал турар. Иччаарга Красноярск крайнын Бура-гин районда турар рудалык черге чылда булун чартык миллион тонна булдо боолжа-зымы бир рудникти тузду.

(СЭТА).

Улуг Октябрь музейинде чаа чүүлдер

ЛЕНИНГРАД, (СЭТА). Ок-тябрьын социалист Улуг революциянын музейинде амыттыган чаа залын дегитилери амыл улуг сонугу-галды болуп турар. Докумен-тилер, номнар, солуннар бол-ган даштыкы чурттарын ол-ган белектер делегейин со-циалист системанын тур-густунганын болгаш бы-жыканынын, колдонулган системанын бүстүп дүжүш-күнүнүн, тайбын болгаш туз-тарын айыл чок чорук дээр Совет Эвилелинин демиселдин дугайын чугаалап турар.

Кыдатка, ГДР-ге, Чехосло-вакияга, Польшага болгаш со-циалист лагерини өскө-лаа чурттарында бүдөгөн язы-бур машиналарын моделье-рини залда тургускан.

Маалымат куба улустун дугайында тускай делгелени тургускан. Ишкени Фидель Кастроун портрети болгаш окулптурасы, совет улуса байлыгы чаага. Ол чаганы Кубанын Улусу-социалист партиянын үлүгүчүлөдүлү найбардык тутка «чораш «Кислород» деп совет тел-лохотун команданынга тузу-

Фидель Кастроун, Сукарно-нун болгаш Сөку Туренин портретын чазында Патрис Лумумбанын дугайында чугу-дериин чымчылдык, Калыкта-ла зообарын (Индия) интер-националчы клубунун Совет Эвилелинге чоруткан азын сава ишкени саваитко— ба-йырыл адрести салган.

Музейин хей-хей дегелген чүүлдери Совет хурденин тайбын политиканын чорудун турар. 1960 чылдын сентябрь-да Нью-Йоркче төгүлүп аяч-чорутуун үезинде ССРЭ-нин Министрлер Чөвүлелинин Дор-доранын «Валтис» деп түр-бөлөктөрдөккө «оу көдүлүп үлүгүлөп туту ову сонугу-гал-ды болулууп турар.

«Ленин Совет күртүнүн даштыкы политиканын дугайында», АКШ-га, Франция-га, Австрияга И. С. Хрушев-тин чоранын тайбынын аяч-чорутуун дугайында чымчыл-дарын, коммунист болгаш ажалтык партияларын төлө-лөкчүлөдүлү 1960 чылдын ноябрьда Москвага болган Чө-вүлө хуралынын документ-терини мына делеп салган.

ЧАА МАШИНАЛАР ШЕНЕЛДЕЗИ

ГОРЬКИЙ, июнь 8. (СЭТА). «ГАЗ-52», «ГАЗ-53» болгаш «ЗИЛ-130» деп чаа авто-мобилдерини күрүнө шенелде-инин элчегелин атам Горь-кий областын оруктарында өгөлөөн. Бири машинанын чүбү көдүрүп шыдалы ийи бу-дун чартык тонна, ийи-гизинин—асфальтыл каан орукка дөрт тонна, ашталгы эвес орукка үш тонна.

«ЗИЛ-130» деп автомобиль-дин чүбү көдүрөп кучу ас-фальтыл каан орукка беш бу-дун чартык тонна.

ОБЛАСКА АГААРНЫК БАЙДАЛЫ

Ботун обласка булдууга-лаа каап турар, чамдык чер-лерге кыска чазакынырыл-лун болуп. Хат ой-танында, согу-барын чүк уганышкы-нымын. Агарын температур-ы: обласка—18—23, а Кы-зылга—19—21 градус чымч.

Редатор Д. Б. БАЙЫР-ОЛ.

Дж. Кеннеди Венага ужуражышкын дугайында

ВАШИНГТОН, июнь 8. (СЭТА). АКШ-тын президенти Дж. Кеннеди олоно дамы-чынтыр чүбө чугаалаан. Евро-пага ботунун чорукшунуун дугайын айтылаан. Ол ботунун тазавынын кол кезини Н. С. Хрушев-биле ботунун бе-седдарында болбаштырган.

Де Голль-биле ботунун ужуражышкынынын соонда «Барын чүктүн чалгыс аяны-ге болган күчүлүгө өзүн тура-дар ботунура-биле» Венаге чорупкан мен деп меделгелди. Кеннедини оон ишай чуга-алаан:

«Дээрги Хрушев болган мен бистин ийи чурттарымын амылал турар чутуга айты-рылар тазавы-биле санал-ооавад сөчүлүгүлганы мына делгел болган амыт-чакты чоту-биле кылган бис.

Ол ийи хунер мына-лаа угаан-сарымдык болган деп силерге чугаалаап жураут мен. Талларын чалгымын-лаа хунулуейин баар чорукту кылбаан, кым-лаа хөлүн эртин, мыканышкынын азы негелде кылд берөөн. Канды-лаа дүжүп берийшиктер кылдынаан турган. Канды-лаа чутуга шимтирөөлө ал-баттынаан болгаш дүжүп ала-

лыммаан. Канды-лаа элөөн улуг дензилге чедип алды-маан, бис черде мычаш ову чедип алырын болаван-лаа бис. Санал-ооавадын албан хуурунда эвес, шак иччаар солчур чорук болза айтыр-ган хун айтырдым, хей чө-вүлечилердин, чугаалажыш-кынын кылдарын оралдым болгаш чаа дугурулугаже чүткүрү дээр денилге чөвү-лөп хураларга боларга иш-дым-лаа кончуг сурттенгил эвс-лаа бооп чалгав.

Иччалга-лаа ол ужура-жышкынынын мычара кылдыр деп болаван турган. Иччаар-га бис келип үеде Венага дээр денилге канды-бир ужу-ражышкынынын база-ла планнаван бис. Ишкени бола-лаа Дага Хрушев-биле шак мынды угаан-сарымдык ужу-ражышкынын терганын амыттык болган деп санал турар мен».

Президентини оон ишай чугаалааны болза: «Бистин үеде-болдарымыз мына ан-гылынып турар, ынчазажок бети дээр-ле бистейин кан-дыр туруштарга тузавымын дээр бичилп алган бис. Бистин кайымыс-лаа алаа канды-бир шимтирөө албадыр, өскө-не ботунун айтынга ки-

рип алыр азы ботунун кол эр-ге-ажыктарымын отталдаа бо-даван чүбө, мычалажок мен болуп көрүмгө бис ийини алаа челе берген ужуруу-вистин чурттарымын кайы-зы-лаа өскөнгө канчара-лаа аажок улуг готаралды чедирип болуу доталыг мынды айдын черде болууна берип чалгав болгаш ол дайын канды-лаа маргалдазын шимтирөөлө, кымын-лаа интригазын ба-дыткаас чүбө болганда, мы-нды дайынды чалгав, мынды болганда бистин чөвүлөшкө эрге-ажыктарымын чалгав чок болууна бөөрүнө-лаа улуг чөгөткө-биле ускудеги бөөри-ге шимтирөөн оралдым херек дээрин билгенинен болуунга-дыр».

Чугаалажышкынынын ичча болууганы мына шындыг хөөнөө «өрүшкүтө азы оу-жургалга-лаа, шымыттыл-маан пессимизме азы кор-гунушкунга-лаа үндөзүн болуп шыдаас» деп Кеннеди медел-гелди.

Лаво дугайында айтыр «дугурулугаларын канды-бир дот перспективаларына хоралды болуулуп турган» деп меделгелди. Кеннеди чочкучу хунерде Женевага

БУМБА

Эмчи практиказына бумбаны үе-дүптөн бээр-ле амылал келген. Ангы-ангы чурттарын улустары шаанда бумба кылдыр ишкени чурттарын херелеп чоралган. Чижээ, чөөн чүктүн чамдык чурттарынын улустары ишкени тузугун уш-тун каанкан инек мыкыны бумба кылдыр амылал турган-нар, а Россияга шаанда мөшүчү кылдыр амылал турган, аяктарын бумба кылдыр фабрикага тускай доктаатынган хевир бээр азы кылдыр үндүрүп турар.

Бумба болза тымыш багыдарын оожургадыр, азыр намаалар болган чангыс черге турупкан мык хаванын та-радыр. Бумбаны колдуула-ла хөрөккө, ооргага салыр. Кеш чалгылыг, арпы-дорул баксыраан азы хей хан чидирген кижилерге бумба салып болбас.

Бумбаны амылалары кончуг бөдүн, анза канды-лаа тус-кай белеккел, өрөдөнгө херек чок, чүгө чамдык чурумнар-ын салгыры негетинер ол-ла.

Чуггаш кургадыр чодуп каанкан бумбаларын мага-боттун эткыр, дески черлеринге салыр. Чүс кырында азы сөөк-тер чоогунда дөстөк черлерге, онгар черлерге база бумба сал-дымын. Чижээ, ооргага болза бумбаны чарын аразына, көп-белдир кырынга салыр херек. Бумба салыр мурунда кешти вазелин-биле чаап алыр.

Бумбаны салырда спиртте өттүрүп каан хөөкенин чинге мыш бажыга бажытлааш кысып алыр. Оон соондуге бумбаны салыр дээр черинге чедире бергеш, оон бир чартым дегин алгаш ишкени хил турар хөөкени бичи када суга кааптар, оон ону дедир жуулаш, дордан-на бумбаны асыкше чипшир баштыр.

Чангыс угда кижиге 15—20 хире бумбаарын салып болуп, оларын 10—20 минута эрткенде адырар. Бумбаны кештен адырарда күш-биле тыртып болбас, а бир тазавында овар-ымчылдыг көдүрүптер. Ынчаарга бумбанын ишкени агар кире бээрге болу-ла адырды бээр.

Чамдыкта бажыга спирт азы эфир чок таварыгада бум-ба ишкени бичи саазынынын өртөкшө сункаш чаа са-зы болуп. Оон иччаар кылдарда дүргөн болгаш хымчылдык болбааже хоржок. Оон башка кешти өртөдөнтүп болуп.

Бумбаны чүгө эмчилик сүмезин бээр азыр салыр херек.

ОБЛАСТЫН САНИТАР-ЧАРЫДЫШКЫН БАЖЫНЫ

деп кинону көрүнер.